
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

MEGKÉSETT HÍRADÁS

Gulyás József: *A tenger küszöbén*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1977

A hetvenes évek elején megjelent két kötetének ígéretei s ma is maradandónak látszó megvalósulásai után Gulyás József a *Versek éve* 1975-ös és 1976-os füzetében publikált szövegeivel hívta fel magára újra a figyelmet. Mindazon szorongások és félelmek, melyekről a *Vörös fagyöngy* és a *Pirossal, feketével* tanúskodott, növekvő intenzitással törtek felszínre ezekben a rövid, töredékes versekben, szinte végsőkig kiélezve a költői és emberi sors kérdéseit. A lírai én itt már „összevissza beszélő szív”-vel kinn rekedt „mindenféle lehető hazából”, s nem múltó szédüléssel tekintett végig környezetén. Megnyilatkozásaiban persze korántsem a veszélyessé fokozódó kiábrándulás volt megkapó, még ha törvényszerűnek látszott is, hanem inkább az, hogy a senki földjén Gulyás versbeszéde és magatartása szemlátomást változáson ment át. Képalakításában, mondatszerkesztésében csaknem teljesen feloldódott az anyagformálás görcse, visszaszorultak a keresett képletek, s az önsajnáltató gesztusokat, a helyenként túlcsoorduló pátoszt is felváltotta a versekben egy mindent tudomásul vevő, ironikus hang. Gulyás tehát makacs következetességgel haladt előre a jó két évtizeddel ezelőtt választott pályán, miután azonban mind az élet, mind a költészet vonatkozásában elérte a semmivel határos végpontot, ki tudott törni az önismétlés bűvköréből, és semlegesíteni tudta megépült versvilágának irányadó hatalmát. A túl nagy súly alatt mintha értelmes fölényre kezdett volna váltani a spon-tán fájdalom.

Ilyen előzmények után tette közzé legújabb, megkésettnek látszó verseskötetét. Mellőzte, kihagyta ugyanis az érintett töredékeket, s helyettük régebbi keletű verseket sorolt be, melyeknek egyike-másika tíz évvel ezelőtti verseszményét idézi emlékezetünkbe, kidomborítva annak minden problematikuságát. Disszonanciáktól zsúfolt életérzése, kiútlan-sága, tehetetlensége, a meglékel mindenségről alkotott képzele régóta

egy korszerű, romokból is építkezni tudó költészet lehetőségét sejteti, Gulyás azonban az el nem nyert éden, a meg nem valósított harmónia utáni vágyában sohasem tudott egészen lemondani a szépnek és hatásosnak hitt megoldások alkalmazásáról, minek következtében egész sor verse köztes területre szorult. Poklokat megjáró tudata szétfeszítette a zárt formákat, messze elkerülte a merev sémákat, képein, jelzős szerkezetein, inverzióin azonban lépten-nyomon áttört mégis egy régebbi korokban gyökerező költőiség áhítása. E kettősség egyféle belső zörejt kölcsönzött verseinek, amely ma zavaróbb, mint bármikor eddig. *A tenger küszöbén* egy rétegenek tanúságaként ugyanis a világ és a vers viszonylatában tovább mélyült Gulyás József évtized eleji válsága. A lírai én most már feladja „forró utakra kész” pozícióját, lemond a „tisztá, meztelen magvak” becsomagolásáról, a „kondenzált, szintiszta fény” magához vételéről, s bár „kis utazótáskáját” még mindig kezében szorongatja, már nem kínálkozó fogantyúkra les, hanem a „busz egyik felemmel távozik” látványára mered, enerváltan állapítva meg, hogy nem érti a szavakat, karja idegen, haja valaki másé. Az értetlenség, a közöny és a fenyegetettség hullámaival dacoló lírai én magába roskad tehát, s biztonságát elvesztve, önnön idegenségét kezdi fürkészni, meggyőző bizonyosságaként annak, hogy Gulyás világlátása válságosra fordult. Míg korábban főleg a mindennapok „magtalan dolgai”, a „gazdátlan vétkek”, a „bezárt otthonok” ellen tüzeltek indulatai, s ezeknek mélyén nem volt nehéz felismerni anyagi javaktól való elzártágának, megalázó szegénységének fájalmát sem, addig most az idő kategóriája jut nála mind fontosabb szerephez. Igaz ugyan, hogy a kötetben olvashatunk egy hosszú verset is, melyben perzselő közvetlenséggel szólt a felgyülemlett társadalmi ellentmondásokról, ez azonban nem jellemző, hiszen a gyűjtemény több darabjában az „idő lisztje” pereg már alá, megállíthatatlanul. Feltételeken azt is mondhatnánk akár, hogy értelemkereső küzdelme „materális” relációkról „szellemi” relációkra tevődött át, melyekben az emberi lét alapvető ellentmondása folytat újra meg újra szembe kell néznie a „belső szétrongyolódás” küneteivel. Mindezzel egyidejűleg és párhuzamosan a költészetéről alkotott véleménye is kopárabbá, nyomasztóbbá vált. A *Vörös fagyöngy* idején a vers a felmerülő kételyek, a növekvő hitetlenség ellenére is fogódzó lehetett még „egy sima meredek falszakaszon”, „szalmaszál a tankok előtt”, nem sokat érő, de külön életű magánvalóság tehát, mely az öntudatra ébresztés feladatát maradéktalanul elláthatja. Nem sokkal később azonban megszületett ismert mottója arról, hogy a „vers csak orrvérzés”, s e grimasztól már nem esett messze a jelen kötetben olvasható vallomás, miszerint a vers „piszkos, a legpiszkosabb és legnyomorúságosabb otthonok egyike”. *A tenger küszöbén* anyagában tehát pontosan kirajzolódnak a töredékek kivételes pillanataihoz vezető erővonalak, s épp ez okból látszanak idejétműltnek mindazok a beékelődő szegmentumok vagy

egész versek, amelyekben lazán, ellágyulón, poétizáltan bomlanak ki a költő élményei. Ha pl. egy verset a „virágzó nyakad” jelzős szerkezettel indít, majd nem sokkal utóbb a „szép ívben” fölszálló holdról, összependülő „nagy rézszerű levelekről” s egy madárról ejt szót, mely „megissza a lelkem, s elszáll dalolva a holdra”, akkor ezeket a képeket nem pusztán azért találjuk semmitmondónak, mert a szerelmi líra megkopott rekvizitumai közül valók, hanem mert egyúttal külsőlegesen, s így kívül rekednek Gulyás József jelenlegi létélményén, különösképp az esetben, ha a strófák az impresszionista költők kedvelt indulatszaván, az ó-n ringatják végig a hangulatot. S úgyszintén túlhaladottnak látszanak azok a versrészletek, amelyekben egyfajta parciális erkölcsösség kap hangot. Gulyás ismételten visszatér a „város sarányéhez”, „férges városomhoz”, a „szörnyű városokhoz”, a „bárók sarához”, a „nyüzsgő, kukacos presszókhöz”, s ez a beszűkülő, indeterminált városellenesség viszolygást keltő puritanizmusnak bizonyul azoknak a verseknek a távlatából, melyekben a költői tekintet az idők teljességét fogja át. E tünetek mellett a könyv első felében nem ritka a melodramatikus kinyitkozgatás sem. „Megyek, vár a halálom” — írja egy helyütt, másutt felteszi a kérdést, mi lesz, „ha elmegyek és fejbe lövöm magam”, megint másutt az „eltemetem magam” gondolatával játszik, s közben talán észre sem veszi, hogy az efféle kiürült poénoknál tízszerre hatásosabban és hívebben érzékelteti helyzetét, ha egyszerűen kimondja, hogy műhelyében hallani sokszor, amint „egy papír üveggént, hangosan összetörök”.

A kötet hosszú versei, elsősorban a *Hinga* és az *Alászállás*, részben más tanulságokkal szolgálnak, hiszen bennük Gulyás költészetének csaknem minden szála összefut. Az indulat itt túllép az adott pillanaton, s az elme munkáját a „méltóságos” időhöz igazítva, bejárja az egész látható létet. Amolyan imaginárius tájképeket rajzolgat tehát, s ha ezek mégsem közelítik meg az ősminta, a József Attila-i nagy vers teljességét, annak több oka van. Gulyás térbeli képszerkesztése nem „spirális” jellegű, hanem „síkba rögzített”, s így a részletek egymásba torlódnak, egymásra rétegeződnek, ahelyett, hogy újabb és újabb mozzanatokkal gazdagodnának a „fölfelé” haladás révén. Innen van, hogy prózába hanyatló digressziók, példálózó, axiomatikus kitételek, törésvonalak bontják meg és hálózják be még ezeket a költői telitalálatokban bővelkedő hosszú verseket is. Sokáig úgy tűnt, hogy Gulyás József azért juthatott viszonylag ritkán a külső formájukban föl nem feslő, de belülről végtelen versek magasába, mert elhivatottságának tudatában előítéletekhez, tévhitekhez ragaszkodott. Ma már azonban, harmadik felemás kötete után, úgy tetszik, hogy akarva sem szüntethetné meg végérvényesen versvilágának kettőséget. Hiszen annak a mérhetetlen teljességáhitatnak, mely költészetében munkál, legtöbbször visszaját mutatta, szükségszerű velejárója a szüntelen fellazulás, a szüntelen vissza-

zuhanás, amit a kivételesen nagy tehetségek sem mindig kerülhetnek el. Keserves, váltólázás küzdelem tehát a Gulyás Józsefé, lírája azonban mégis, vagy épp ezért, vonzóbb és tartalmasabb, mint az egyeneses költői termelés lomha nagy folyamai. Fogyatékoságai nélkül talán értékeiket sem becsülhetnénk igazán.

UTASI Csaba

HITELES IRODALMI MÚLTIDÉZÉS

Burány Nándor: *Kamanci Balázs*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1977

A múlt év folyamán Gobby Fehér Gyula *Szent bolond* című, irodalmi tájainkon a maga nemében egyedülálló és egyéni hangvitelű történelmi regényét volt alkalmunk üdvözölni. Az év végén újabb történelmi regény jelent meg, Burány Nándoré, mely méltón társítható. Gobby Fehér Gyula művéhez, sőt: olyan értékeket vonultat fel, amelyek alapján szerzőjét feltétlenül elismerésben kell részesíteni. Mert a *Kamanci Balázs*ban Burány Nándor sikeresen szintetizálta a múltat és a korszerű ábrázolásmódot, sikeresen párosította az alkotás komolyságát a mondanivaló mélységével.

Burány Nándornak ez már a második utazása a történelembe. A *Hadjárat* című ifjúsági regényében is a történelmi anyag rendkívül alapos ismeretéről tett tanúságot. Sajnos a megjelenítő eszközök elégtelensége és az írói üzenet túlzottan didaktikus közlése sokat levont a *Hadjárat* értékéből. Burány Nándort azonban továbbra is vonzásában tartotta a történelem, új művében időben még távolabbra nyúlt vissza, a kamanci huszita mozgalom koráig.

A kritikus, őszintén szólva, semmit sem tett azért, hogy alaposbb ismereteket szerezzen a nevezett történelmi eseményről, és feltétlenül megbízuk a szerző kijelentésében, miszerint: „Regényem tárgyához, a kamanci huszita lázadáshoz, alig található eredeti forrásanyag.” Más szóval: Burány egy lényegében fiktív történetet írt meg, amelynek csak a leglényegesebb történelmi keretei ismeretesek. Tehát célja nem az volt, hogy a ma olvasójának elmondja, hogyan is játszódott el valójában egy történelmileg hiteles esemény, inkább arra törekedett, hogy szabadon, alkotó módon rekonstruálja az eseményeket. Még egy lehetőség kínálkozott, a szigorúan (időben, térben, cselekménysorban stb.) meghatározott múltbéli esemény „értelmezése”, ahogyan, mondjuk, a bibliai József-mítoszt Thomas Mann feldolgozta. Természetesen mindkét út lehetőségeket és veszélyeket rejt magában. Elismeréssel tartozunk szerzőnknek, mert